

Date: 19th April-2025

KOGNITOV TILSHUNOSLIK VA DISKURSIV TAHLIL

Po'latova Bonu

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti ,

Sharq filologiyasi fakulteti, Xitoy filologiyasi kafedrasida o'qituvchisi

E- mail: bonu1216@mail.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada kognitiv tilshunoslikning asosiy tamoyillari va ularning diskursiv tahlil bilan aloqasi yoritiladi. Til va tafakkur o'zaro munosabatda ekanligi, insonning bilish jarayonlari til orqali qanday ifodalanishi, diskurs strukturalari orqali qanday tahlil qilinishi kognitiv yondashuv asosida tahlil qilinadi. Maqolada turli nutq holatlari, kontekst va psixologik omillar til tahliliga qanday ta'sir qilishi misollar asosida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Kognitiv tilshunoslik, diskurs, nutq holati, mental model, konseptual metafora, kontekst, til va tafakkur.

Kirish. So'nggi yillarda lingvistikaning asosiy tadqiqot yo'nalishlaridan biri sifatida **kognitiv tilshunoslik** tez sur'atlar bilan rivojlanib bormoqda. U inson tafakkurining til orqali ifodalanishini, bilish jarayonlarining lingvistik shakllanishini o'rganadi. Kognitiv yondashuvda til – bu shunchaki aloqa vositasi emas, balki insonning ongida sodir bo'ladigan bilimlarni shakllantirish, saqlash va uzatish vositasi sifatida qaraladi.

Diskursiv tahlil esa til birliklarining kontekstda qanday ishlatilishini, ijtimoiy va madaniy omillar bilan qanday bog'liq ekanini o'rganadi. Bu ikkala yo'nalish o'zaro uzviy bog'langan bo'lib, kognitiv yondashuv diskurs tahlilini chuqurroq anglashda keng imkoniyatlar yaratadi.

Kognitiv tilshunoslikning asosiy tamoyillari

Kognitiv tilshunoslik quyidagi asosiy prinsiplarni o'z ichiga oladi:

- **Kontseptualizatsiya** – til orqali inson dunyoni qanday anglaydi va unga qanday ma'no beradi;
- **Mental model** – insonning ongida shakllangan bilim strukturalari;
- **Konseptual metafora** – bir sohaga oid bilimni boshqa sohaga ko'chirish orqali anglash;
- **Intersub'ektivlik** – til orqali boshqa inson bilan umumiy tushuncha hosil qilish.

Bu tamoyillar orqali tilshunoslar inson tafakkurining ichki mexanizmlarini tushunishga harakat qiladilar.

Diskursiv tahlil: mohiyat va yondashuvlar

Diskursiv tahlilda til real hayotdagi ijtimoiy, madaniy va psixologik omillar bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Tahlil:

- **Nutq vaziyatlari** (suhbat, siyosiy nutq, ilmiy matn);
- **Kontext** (vaqt, joy, ishtirokchilar);

Date: 19th April-2025

- **Intensiya** (maqsad, niyat);
- **Pragmatik birliklar** (imlo, intonatsiya, kinoya) orqali olib boriladi.

Kognitiv yondashuvda diskurs tahlili

Kognitiv tilshunoslik diskursni anglashda chuqur mental jarayonlarni ko'rib chiqadi. Masalan:

- So'zlovchining niyati va dunyoqarashi diskursda qanday aks etadi?
- Auditoriya tomonidan bu axborot qanday qabul qilinadi?
- Ma'no qanday mental model orqali shakllanadi?

Bunday tahlil, ayniqsa, siyosiy, ommaviy axborot vositalari va reklama diskurslarida muhim ahamiyat kasb etadi.

Amaliy misollar

Masalan, siyosiy nutqlarda "yurt", "xalq", "taraqqiyot" kabi tushunchalar ma'lum mental konseptlar asosida ishlatiladi. Ularning mazmuni esa turli diskurslarda turlicha anglatiladi. Kognitiv va diskursiv tahlil yordamida bu so'zlarning orqasida yotgan ideologik yondashuv va ma'naviy yuk tahlil qilinadi.

Xulosa. Kognitiv tilshunoslik va diskursiv tahlil zamonaviy lingvistikaning eng faol va dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Kognitiv yondashuv tilda ifodalanadigan ma'nolarni faqat grammatik vositalar orqali emas, balki inson tafakkuri va bilim strukturalari orqali tahlil qilish imkonini beradi. Diskursiv tahlil esa til birliklarining real hayotdagi ishlatilishini aniqlab beradi. Ikkalasining uyg'unlashuvi til va tafakkur o'rtasidagi murakkab aloqalarni ochishda keng imkoniyatlar yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.P.M. Po'latova, A.D. Sultonova Maxsus pedagogika. Toshkent-2014.70-73 betlar.
- 2.符淮青 《现代汉语词汇》，北京: 北京大学, 2004 年.\
3. Драгунов А.А. Грамматическая система современного китайского разговорного языка / А.А. Драгунов Л. Изд-е. ЛГУ. 1962. -270 с.
- 4.Jamol Jalolov. Chet til o'qitish metodikasi", O'qituvchi", Toshkent- 2012.205-b.
5. “现代汉语语法”.北京, 2003年350页
- 6.“现代汉语语法”.上海, 2007年500页

